

Posudek dizertační práce

Zbojníci a loupežníci ve střední Evropě 18. – 20. století realita a tradice v komparativní analýze

Adam Votruba

Univerzita Karlova, Filozofická Fakulta
Praha 2006, 409 s.

Napětí mezi městskou a venkovskou společností bývalo vyjádřené nejen negativními recipročními stereotypy a recipročním přezíráním, ale také rozdílným vztahem k určitým společenským jevům. Takovým jevem odlišně vnímaným na vsi a ve městě bylo zbojnictví, kriminalita s určitými rysy sociálního odporu, respektive solidarity, které bylo na vsi relativně tolerované. Jak se vnímání těchto projevů venkovské kriminality (loupežnictví a zbojnictví) utvářelo, jak bylo strukturováno a co vypovídá o modernizujícím se venkově ve střední Evropě, to jsou problémy a otázky jimž se věnuje předložená doktorská dizertace, která vznikla v doktorském programu „obecné a komparativní dějiny“ při Ústavu světových dějin Filozofické fakulty.

Autora této dizertace, Mgr. Adama Votrubu, přitahovala sociální problematika, zejména obraz marginalizovaných, respektive kriminalizovaných venkovských vrstev již během jeho studia oboru historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Témata jeho seminárních prací se zaměřovala na problém venkovské kriminality a okrajových sociálních skupin, na jejich reflexi v pramenech orální tradice. Tato problematika zajímala doposud více etnology než historiky a v historické perspektivě její uchopení vyžaduje mezioborový přístup. Ať již to byl obraz Cikána v lidové písni nebo karpatských zbojníků v regionálních pověstech, vždy pracoval s prameny, které jsou pro historika nesnadně uchopitelné, a vyžadují citlivý přístup a poučení v metodách obsahové analýzy textů či v aplikaci kvalitativní analýzy.

Ve své doktorské dizertaci se Adam Votruba soustředil na reflexi venkovské kriminality, loupežnictví a zbojnictví v ústní tradici venkovského obyvatelstva ve vybraných zemích střední Evropy. Tomuto problému se věnuje již delší dobu. O zbojnictví publikoval studii na základě své diplomové práce. V předkládané dizertaci problém venkovské kriminality uchopil ve větší šíři jak z konceptuálního, prostorového, tak i z časového hlediska.

Votruba staví proti sobě loupežnictví a zbojnictví jako dva typy odlišně vnímané kriminality a to zejména vesnickou společností. Vychází z předpokladu, že vesnice svého zbojníka tolerovala, ale k loupežníkům chovala nepřátelství. Při zdůvodňování svého přístupu se opírá o dvě dnes již klasické studie Erica J. Hobsbawma „Social Rebels“ (první anglické vyd. 1959) a „Bandits“ (1. angl. vyd. 1969), v nichž byl definován rozdíl mezi loupežnictvím jako obyčejnou kriminalitou a zbojnictvím jako kriminalitou s aspektem sociální vzpoury. Hobsbawm zbojníka nazval sociálním banditou a inspiroval tak diskuse historiků na dlouhá léta. Jeho práce je stále zásadním příspěvkem k tomuto problému. Hobsbawm tuto studii několikrát rozšířil a doplnil, nezměnil sice základní argumentaci ani kritéria pro typologii, která

formuloval. Poslední vydání z roku 2000 autor neměl k dispozici, když svůj výzkum začínal, konzultoval je až v závěru své práce a neodkazuje na ně tudíž ani v bibliografii.

Loupežníci a zbojníci, kteří se stali předmětem zájmu pověstí a následně historického bádání působili v 18. - 19. století, autor dizertace však zkoumá pověsti, které se o nich tradovaly. Ty jsou přirozeně mnohem mladší, jejich záznamy vesměs pocházejí až z 20. století. Autor vychází z předpokladu, že tato lidová, ústně tradovaná podání dochovala poznatky, respektive vazbu na společenskou skutečnost doby, k níž se vztahuje děj. Předpokládá, že se v těchto folklórních podáních projevil diversifikovaný vztah vesnické komunity k různým typům kriminality.

První čtyři kapitoly čtenáře uvádějí do zkoumané problematiky. Dizertaci „otevívá“ kapitola „Zbojník před soudem historie“, která je přehledem vývoje názorů a bádání věnovaného zbojnictví ve zkoumaném regionu. Zatímco pro českou historiografii toto bylo téma okrajové, autor poukazuje na velký zájem slovenské a polské historiografie o zbojnictví v 50. a 60. letech a na jistý vývoj přístupu k této problematice v letech 80. Zatímco zpočátku po druhé světové válce v něm marxistická historiografie viděla především projevy zostření třídního zápasu, kdy zbojník bojoval za lepší životní podmínky rolníků, jen část autorů viděla ve zbojnicích jen zločince. Západoněmeckou diskusi o loupežnictví výrazně ovlivnily práce E.J. Hobsbawma, které zůstaly v československém prostředí neznámé až do konce 80. let. Votruba rozebírá Hobsbawmovu typologii loupežnictví a srovnává ji s výsledky bádání v polské, slovenské a české historiografii. Následně ukazuje jak na Hobsbawmovu typologii a tezi o sociálním protestu reagovala západoněmecká historiografie a jak východoněmecká přejímala podněty z východní Evropy, respektive z historiografie sovětské. V návaznost na nedávné bádání, které zpochybnilo odlišení „ušlechtilého“ sociálně soucitného zbojnictví od obyčejného lupičství, se Adam Votruba zaměřil na tuto Hobsbawmovu typologii a další typologie (zejm. Kütherovu) a koncept „social banditry“ znovu prověřit na pramenech z vybraných zemí střední Evropy.

Adam Votruba pro tento cíl využil obsahovou analýzu folklórních pramenů (pověstí a písní), proto je druhá kapitola věnovaná jejich rozboru (resp. stavu a možnostem pramenů). Autor pracoval se všeobecnými a tematicky zaměřenými edicemi zápisů pověstí a se zpěvníky. Kromě toho se pokusil sám pověsti sbírat, přičemž si potvrdilo, že takto vzdálené děje dnes již ve vesnické komunitě tradované nejsou.

Adam Votruba považoval za nutné znovu prověřit teze východoevropské (západoslovanské) historiografie o tom, že pověsti a legendy o zbojnicích jsou výlučně záležitostí okolí Karpat a že mimo karpatský oblouk se prakticky nevyskytují. Votruba proto podrobil obsahové analýze soubory pověstí pro karpatské země – Slovensko, část Polska a Ukrajiny a pro srovnání obrátil pohled západním směrem, a analyzoval soubory pověstí o loupežnicích z českých zemí a sousedících německých oblastí. Vzal v úvahu také Rakousko.

Ve třetí kapitole (Typologie zbojníků a lupičů...) uvádí na scénu konkrétní postavy, které si autor vybral k analýze: Václava Babinského a Juraje Jánošíka jako nejčistší typy loupežníka a zbojníka. Dále představil Ondráše z Janovic, Oleksu Dovbuše, Michala Vdovce, Nikolu Šuhaje, Jana Karáska a Jana Janečka. Z německých loupežníků zařadil do analýzy Mathiase Klostermayera, Johannese Bücklera, Georga P. Langa a Jana J. Grasela. Všechny představuje podle souboru kritérií, která si

